

บทที่ 6

การเปลี่ยนแปลงของกระบวนการกล่อมเกลาทางสังคมของบ้านแม่หาร

สภาพแวดล้อมของหมู่บ้านแม่หารที่อุดมไปด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ดิน น้ำและป่าไม้ ส่งผลทำให้การดำเนินชีวิตและกระบวนการผลิตของชาวบ้าน มีความเป็นไปอย่างสอดคล้องกับสภาพทางธรรมชาติ กล่าวคือ ชาวบ้านแม่หารดำรงชีวิตร่วมกันอย่างปกติสุข รักสันโดษ ดำเนินการผลิตเพียงเพื่อพอกินพออยู่ คนเฒ่าคนแก่หรือบรรพบุรุษของชุมชนมีการสั่งสมความรู้เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างสอดคล้องกับพื้นฐานความเชื่อและความสัมพันธ์ใน 3 มิติ คือ คนกับคน คนกับธรรมชาติและคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งดูเหมือนจะเป็นวิถีคิดของชนชาวกะเหรี่ยงโดยทั่วไป ทำให้ชุมชนบ้านแม่หารมีวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของการดำรงชีวิตที่ผู้พื้นแน่นกับทรัพยากรทางธรรมชาติ ดิน น้ำ และป่าไม้เป็นอันมาก แต่ชุมชนบ้านแม่หารก็ไม่ได้ดำรงอยู่อย่างโดดเดี่ยวท่ามกลางธรรมชาติเท่านั้น หากยังมีความสัมพันธ์กับสังคมภายนอก ทั้งกับชุมชนอื่น ๆ ในท้องถิ่น ตลอดจนอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจจากรัฐ ดังนั้นเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงจากการเมืองและเศรษฐกิจ จึงมีผลทำให้ชาวบ้านมีการปรับเปลี่ยนวิถีในการดำเนินชีวิต ตลอดจนกระบวนการในการกล่อมเกลาทางสังคมในส่วนที่ เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

ในบทนี้ผู้วิจัยจึงพยายามวิเคราะห์ถึงการเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนบ้านแม่หารที่มีอิทธิพลมาจากการเปลี่ยนแปลงอำนาจทางการเมืองและเศรษฐกิจ โดยเฉพาะในประเด็นที่เกี่ยวข้องกันระหว่างกระบวนการกล่อมเกลาทางสังคมกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน ซึ่งมีความสัมพันธ์กับความเชื่อและตัวบุคคลภายในชุมชน และเพื่อให้เห็นพลวัตรของการปรับเปลี่ยนการเรียนรู้ของชุมชนอย่างชัดเจน จำเป็นต้องแยกพิจารณาประเด็นต่าง ๆ ออกตามกรอบของช่วงเวลา ซึ่งในที่นี้ผู้วิจัยขอแยกออกเป็น 3 ช่วง ตามพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของชุมชนบ้านแม่หาร ดังนี้คือ

1. ยุคการตั้งถิ่นฐาน
2. ยุคของการสัมปทานทำไม้
3. ยุคการแย่งชิงทรัพยากร

1. ยุคการตั้งถิ่นฐาน

หมู่บ้านแม่หารเป็นชุมชนที่มีอายุเก่าแก่มาแต่แห่งหนึ่งในเขตอำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน เริ่มก่อตั้งประมาณปี 2383 กลุ่มชนดั้งเดิมเป็นชาวกะเหรี่ยงกลุ่มเล็ก ๆ ที่อพยพตั้งถิ่นฐานบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำแม่หาร ดำรงชีพด้วยการล่าสัตว์และทำไร่เลื่อนลอย จากสภาพทรัพยากรธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์และเต็มไปด้วยโรคภัยไข้เจ็บอันเป็นประการ ประกอบความยากลำบากในการเดินทาง มีผลทำให้ชาวบ้านล้มเจ็บและตายลงด้วยโรคระบาดเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านที่มีชีวิตรอดจึงอพยพลงมาตั้งหลักแหล่งตามที่ราบบริเวณลุ่มน้ำแม่หาร และต่อมาได้มีผู้คนอพยพมาสมทบเพิ่มมากขึ้นจนกลายเป็น "บ้านหลวง" และเกิดโรคระบาดขึ้นอีก ผู้นำหมู่บ้านในขณะนั้นคือนายเกะพอ จึงได้ชักชวนชาวบ้านร่วมกันทำพิธีกรรมเลี้ยงผีขุนหัวย เลี้ยงผีเจ้าเมือง และเริ่มประเพณีมัดมือประจำปี เพื่อเสริมสร้างกำลังใจให้กับชาวบ้านในการดำเนินชีวิตและต่อสู้กับโรคภัยต่าง ๆ

ความเชื่อของชาวบ้านในยุคของการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน ส่วนมากให้ความสำคัญเคารพนับถือและยอมรับสิทธิและอำนาจของตัวแทน ที่พระเจ้าสูงสุดได้ทรงมอบหมายภาระหน้าที่ในการปกป้องรักษาทรัพยากรธรรมชาติ อาทิ เจ้าดอย เจ้าดิน และเจ้าน้ำ เป็นต้น เมื่อชาวบ้านมีความประสงค์ใช้ทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้น ก็มีการประกอบพิธีกรรมบวงสรวงต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ครอบครองดูแลและอธิษฐานขอทรัพยากรเหล่านั้นเพื่อตอบสนองความต้องการของชาวบ้าน ซึ่งการใช้ของชาวบ้านก็เพียงเพื่อพอกินพออยู่ และในขณะเดียวกันก็มีการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติให้มีความยั่งยืนเพื่อลูกหลานในชุมชนสืบต่อไปอีกด้วย หลังจากได้รับผลผลิตอันเป็นสิ่งจำเป็นต่อการดำรงชีพของพวกเขาแล้ว ก็มีการประกอบพิธีกรรมเพื่อแสดงความขอบคุณต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์และธรรมชาติอีกครั้งด้วยความอ่อนน้อมถ่อมตนต่อการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชาวบ้าน ดังกล่าวข้างต้น จึงเป็นการยืนยันถึงจิตสำนึกอันดีงามของชาวกะเหรี่ยงที่มีต่อธรรมชาติอย่างแท้จริง

การปฏิบัติและจิตสำนึกที่ดีงามต่อธรรมชาติของชาวบ้าน ได้รับการถ่ายทอดโดยผู้อาวุโสของชุมชนสู่คนรุ่นลูกหลาน รุ่นแล้วรุ่นเล่า มีผลทำให้ชาวบ้านมีความเคารพนับถือในความดีงามและวิญญูญาณของบรรพบุรุษนอกเหนือไปจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปกป้องรักษาธรรมชาติ การประกอบพิธีกรรมของชาวบ้านแม่หารในแต่ละครั้ง จึงถือเป็นการขอบคุณและแสดงความเคารพต่อดวงวิญญูญาณของบรรพบุรุษไปพร้อมกันด้วย ซึ่งผู้อาวุโสหรือผู้นำของชาวบ้านแม่หารยุคสมัยนี้เป็นผู้ที่มีบทบาทเป็นอย่างมาก ในการถ่ายทอดความเชื่อ และความรู้ที่ได้รับจากประสบการณ์ในการดำเนินชีวิตท่ามกลาง

กลางป่าเขาและถ้ำอันอันตรายทั้งปวง

ในยุคสมัยนี้ แม้ว่าชุมชนบ้านแม่หารจะต้องส่งส่วยให้กับเจ้าเชียงใหม่หรือการที่ถูกพ่ายแพ้หลังจากอำนาจล้านนาเสื่อมลง ก็มิได้ทำให้ความเชื่อและความสัมพันธ์ที่ต่อธรรมชาติเปลี่ยนแปลงไปด้วย เพราะว่า ชุมชนมีความเคารพนับถือต่อระบบเครือญาติและบรรพบุรุษเป็นอย่างดี กฎเกณฑ์หรือพิธีกรรมต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติก็ถูกกำหนดโดยชุมชนบนความสอดคล้องระหว่างชีวิตกับธรรมชาติ การจัดสรรพื้นที่และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ก็เป็นไปอย่างเหมาะสมกับวัฒนธรรม การดำเนินชีวิตของชาวบ้านภายในชุมชน ดังนั้นจึงพอจะสรุปได้ว่าในยุคของการตั้งถิ่นฐาน อำนาจจากภายนอกยังไม่ค่อยมีอิทธิพลที่ทำให้ความเชื่อในการดำเนินชีวิตและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ รวมถึงกระบวนการกล่อมเกลากลายในชุมชนบ้านแม่หารเปลี่ยนแปลงไปสักเท่าไร แม้ว่าจะถูกควบคุมจากอาณาจักรล้านนาและพม่าในบางช่วงช่วงเวลาก็ตาม ผู้อาวุโสที่ทำหน้าที่ในการนำพิธีกรรมยังคงมีบทบาทในการกล่อมเกล่าสมาชิกของชุมชนและเครือญาติอย่างสัมพันธ์กับวิถีการผลิต ทรัพยากรธรรมชาติในยุคนี้มีความอุดมสมบูรณ์เพียงพอต่อการใช้ของคนภายในชุมชนในการดำรงชีวิตเป็นอย่างดี

2. ยุคของการสัมปทานทำไม้

ในยุคนี้นับได้ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงอย่างมากภายในชุมชนบ้านแม่หาร เพราะหลังจากที่อาณาจักรล้านนาเสื่อมอำนาจลง ประกอบกับทางพม่าเองก็ตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ จึงเปิดโอกาสให้อาณาจักรจากกรุงเทพฯ เข้ามามีอิทธิพลเหนือดินแดนล้านนาแทนที่พม่า และเมื่ออังกฤษเข้ามามีอิทธิพลเหนือประเทศพม่า ในยุคของการล่าอาณานิคม ราวศตวรรษที่ 19 พ่อค้าชาวอังกฤษได้หลั่งไหลเข้าไปประกอบกิจการในดินแดนพม่า ธุรกิจอย่างหนึ่งคือการทำป่าไม้สัก ส่งออกเป็นสินค้าจำหน่ายยังประเทศต่าง ๆ ประกอบกับสภาพภูมิประเทศของพม่ามีอาณาเขตติดต่อกับล้านนาในอดีต ดังนั้นธุรกิจป่าไม้สักจึงเข้าขยายเข้ามาในล้านนา โดยมีบริษัทของชาวยุโรปเข้ามาตั้งบริษัทศูนย์กลางอยู่ที่เชียงใหม่ ซึ่งในระยะแรกเจ้านายฝ่ายเหนือสามารถอ้างกรรมสิทธิ์การเป็นเจ้าของและเรียกเก็บเงินค่าตัดไม้จากบริษัทของอังกฤษ แต่ก็ได้เกิดปัญหาด้วยว่าจำนวนป่าไม้จำกัด แต่ผู้ต้องการทำไม้มีจำนวนมาก และนำไปสู่กรณีพิพาทระหว่างเจ้านายฝ่ายเหนือกับเจ้าของบริษัทที่ทำไม้ชาวยุโรปรัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้หาทางแก้ไขด้วยการส่งข้าหลวงพิเศษ

คือ พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นพิชิตปรีชากร ขึ้นไปแก้ไขปัญหาโดยทรงนำเอาวิธีการเข้าป่าแบบใหม่ไปใช้คือ ให้ข้าหลวงเป็นผู้ประทับตราในสัญญาเข้าป่าไม้จึงจะถือว่าถูกต้องตามกฎหมาย และวิธีการแก้ปัญหาอื่น ๆ คือการออกพระราชบัญญัติต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับไม้สัก การปฏิรูปการปกครองมณฑลพายัพ และการตั้งกรมป่าไม้ (ไสลรัตน์ คลออรณ, 2528 หน้า 185)

วิธีการดังกล่าวได้นำไปสู่ปัญหาเรื่องการทำลายป่า โดยผู้รับเข้าป่าไม้ ซึ่งมีระยะเวลาทำไม้สั้น ผู้เข้าป่าจึงพยายามตัดฟันไม้ออกจากป่าให้มากที่สุด โดยไม่มีการสงวนไม้ไว้เพื่อตัดฟันในอนาคต กรมป่าไม้จึงแก้ปัญหาด้วยการวางโครงการทำไม้ระยะยาวด้วยการให้สัมปทานเป็นเวลา 15 ปี ตามหลักการที่นักวิชาการป่าไม้เห็นว่ามี ความถูกต้องและมีความเหมาะสมในการบำรุงรักษาป่าไม้ให้มีสภาพสมบูรณ์ตลอดไป การให้สัมปทานทำให้ไม้ของไทย เริ่มจากภาคเหนือตอนบนของ ไทยราว พ.ศ. 2435 (เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง และคณะ, 2534, หน้า 11) ในระยะแรกผู้เข้าสัมปทานทำไม้ส่วนมากเป็นบริษัทของชาวยุโรป จนกระทั่งเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 รัฐบาลไทยสมัยนั้นได้มีนโยบายส่งเสริมเศรษฐกิจแบบชาตินิยม บริษัททำไม้ของไทยจึงก่อตั้งขึ้นและรับสัมปทานทำไม้ต่อจากบริษัทอังกฤษทางภาคเหนือ บางส่วนเป็นนายทุนพื้นเมืองที่อพยพเข้ามาตั้งรกรากในประเทศไทย เช่น ชาวพม่า มอญ กะเหรี่ยง ไทยใหญ่ เป็นต้น

ตัวอย่างนายทุนทำไม้ที่เป็นคนพื้นเมือง ได้แก่ ขุนจันตะ ซึ่ง เป็นเชื้อสายเจ้านายเมืองยวมได้และต่อมาได้ร่วมกิจการทำไม้กับตระกูล "ศรีวิชัย" ซึ่งเป็นต้นตระกูลของนายวงศ์ ศรีวิชัย อดีตผู้ใหญ่นายคนแรกของบ้านแม่หาร

ในยุคนี้นี้เริ่มมีการเปลี่ยนแปลงอย่างเห็นได้ชัดภายในชุมชนบ้านแม่หารเมื่อตัวบทกฎหมายเข้ามามีอิทธิพลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชนภายในชุมชนเพิ่มขึ้น โดยผ่านมาทางระบบการปกครองและระบบการศึกษา กล่าวคือ จากชุมชนบ้านป่าที่เคยมีสิทธิและอำนาจตัดสินใจในการปกครองตนเองและการดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางธรรมชาติสิ่งแวดล้อม จนถึงปัจจุบัน ชาวชุมชนบ้านแม่หารได้ถูกระบบจากภายนอกเข้ามาปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตให้ขึ้นต่ออำนาจจากส่วนกลาง และกลายเป็นการยอมรับการถูกปกครองไปโดยปริยาย หากมองระบบการปกครองของรัฐเป็นเพียงวิกฤตการณ์หนึ่งทางสังคม ที่ทำให้ชุมชนแม่หารใช้กระบวนการทางวัฒนธรรมชุมชนเข้ามามีส่วนสัมพันธ์กับระบบดังกล่าวพบว่ายังมีผู้นำที่เป็นทางการซึ่งต้องทำหน้าที่ให้เป็นไปตามนโยบายของรัฐจากส่วนกลาง ในขณะที่ผู้นำทางการก็ยังคงให้ความสำคัญกับผู้อาวุโส ซึ่งเปรียบเสมือนผู้นำตามธรรมชาติ ใน

การรับฟังความคิดเห็นหรือข้อเสนอแนะบางสิ่งบางอย่าง เพื่อให้การทำหน้าที่ของผู้นำทางกำรเป็นไปอย่างสอดคล้องกับวัฒนธรรม ความเชื่อและข้อปฏิบัติของชุมชนในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ รวมทั้งการใช้ประโยชน์และการดูแลรักษาเพื่อให้ทรัพยากรดิน น้ำ และป่าไม้ตกทอดถึงคนรุ่นลูกรุ่นหลานสืบต่อไป ตรงนี้ชุมชนบ้านแม่หารได้แสดงให้เห็นถึงความสามารถและศักยภาพของชุมชนในการปรับตัวเพื่อให้เกิดความผสมกลมกลืนระหว่าง โครงสร้างต่าง ๆ ภายในชุมชนกับระบบการปกครองของรัฐได้อย่างเหมาะสม ตัวอย่างเช่น การจัดแบ่งประเภทของป่าไม้และกฎเกณฑ์การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ ผู้อาวุโสได้นำเอาโครงสร้างระบบคุณค่าของชุมชนและประสบการณ์ของตน มาผสมผสานจนกลายเป็นความรู้ที่สอดคล้องกันระหว่างการดำรงชีวิตกับสภาพแวดล้อม และทำการถ่ายทอดไปยังคนรุ่นลูกหลานให้เกิดการเรียนรู้และปฏิบัติตาม ผู้ใหญ่บ้านในฐานะผู้นำทางกำรก็ยอมรับและปฏิบัติตนเองอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของชุมชน แม้ว่ามิมีบทบาทหน้าที่ในการดูแลสมาชิกภายในชุมชน หากแต่ภายใต้ระบบความคิดของชาวกะเหรี่ยง การจัดความสัมพันธ์ของคนภายในชุมชนก็คือ การมีสถานภาพที่เท่าเทียมกันในความเป็นคนและต้องช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน มิได้แบ่งแยกเป็นผู้ปกครองกับผู้ถูกปกครองเหมือนระบบคิดภายนอกที่เข้าไป ที่ผู้ปกครองจะต้องมีสิทธิและมีอำนาจเหนือคนอื่นตลอดเวลา ดังนั้น ผู้ใหญ่บ้าน จึงดำรงอยู่ในชุมชน 2 สถานะคือ ในฐานะของผู้รับนโยบายของรัฐจากภายนอกที่ต้องปฏิบัติให้เป็นไปตามนโยบายด้านการพัฒนาและการปกครองบนพื้นฐานของกฎหมายที่ถูกตราขึ้นจากอำนาจส่วนกลาง และอีกสถานะหนึ่งก็ดำรงอยู่เสมือนสมาชิกคนหนึ่งภายในชุมชนที่ต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ที่ถูกกำหนดและปฏิบัติกันมาอย่างช้านานของชุมชนด้วยเช่นกัน ซึ่งในบางสถานการณ์ก็มีความยุ่งยากเป็นอย่างมากสำหรับผู้อาวุโสและผู้ใหญ่บ้าน ในการทำหน้าที่ตัดสินความขัดแย้งระหว่างสมาชิกภายในชุมชนแม่หาร

สำหรับระบบการศึกษามีความเป็นมาหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ. 2475) การพัฒนาประเทศมุ่งสู่ความเจริญก้าวหน้าให้เท่าทันชาติตะวันตก แนวคิดในการจัดการศึกษาสมัยใหม่จึงเข้ามามีอิทธิพลต่อผู้ปกครองประเทศ (คณะราษฎร) ตามหลัก 6 ประการที่ประกาศที่ 6 เกี่ยวข้องกับการศึกษา คือ "จะต้องให้การศึกษาย่างเต็มที่กับราษฎร..." รัฐจึงประกาศตั้งโรงเรียนเพื่อเป็นกลไกในการจัดการศึกษาที่มีส่วนกลางเป็นผู้กำหนดหลักสูตร และทิศทางการศึกษาทั้งหมด ทั้งนี้โดยมีพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2478 เป็นกฎหมายในการควบคุมให้

ราษฎรส่งบุตรหลานของตนเข้าเรียนในโรงเรียนที่รัฐจัดตั้งขึ้น และในปี 2477 รัฐก็ได้ขยายโอกาสทางการศึกษาในอำเภอแม่สะเรียง ด้วยการจัดตั้งโรงเรียนมัธยมเพิ่มขึ้นคือ โรงเรียนแม่สะเรียง "บริพัตรศึกษา" บ้านภาค

สำหรับหมู่บ้านแม่หาร ทางราชการได้เข้ามาดำเนินการจัดการศึกษาโดยก่อตั้งโรงเรียนระดับประถมศึกษาในหมู่บ้าน เพื่อใช้เป็นสถานศึกษาของบุตรหลานบ้านแม่หารเมื่อปี พ.ศ. 2496 มีนายเสนาะ วนาสัตย์ เป็นครูใหญ่คนแรก และปัจจุบันนายชัยยันต์ ไชยถาวร เป็นอาจารย์ใหญ่

ระยะเวลาเกือบ 40 ปี ที่ระบบการศึกษาของรัฐเข้ามามีบทบาทในการจัดการเรียนการสอนให้กับลูกหลานบ้านแม่หาร ผู้ที่ทำหน้าที่นี้ก็คือ ครู ซึ่งเป็นข้าราชการที่สังกัดส่วนกลาง ดังนั้น จึงต้องทำการสอนไปตามหลักสูตรที่กำหนดมาจากส่วนกลาง ทำให้การเรียนการสอนไม่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชุมชนเท่าที่ควร เด็กนักเรียนมีวิถีชีวิตที่แปลกแยกจากชุมชน ไม่ค่อยยอมรับฟังหรือเชื่อฟังคนเฒ่าคนแก่ เพราะรูปแบบการเรียนการสอนและบทบาทของผู้สอนได้เปลี่ยนไป เวลาที่พ่อแม่สอนลูกหลานในเรื่องการทำมาหากินแทนที่ด้วยการเข้าปับนั่งเรียนในชั้นเรียน ระยะเวลาและความสะดวกในการเดินทาง เป็นตัวที่ช่วยเสริมให้เด็กนักเรียนในหมู่บ้านซึมซับเอาวัฒนธรรมสังคมเมืองได้อย่างรวดเร็ว ทำให้ความกระตือรือร้นในการที่จะยกสถานภาพทางสังคมของตนให้สูงขึ้น ด้วยการเรียนต่อขึ้นไปในระดับสูง แต่ในความเป็นจริงระบบการศึกษาไทยยังคงเป็นระบบ "แพ้คัดออก" ที่ผู้ใดชนก็จะได้รับการบริการจากระบบการศึกษา ดังนั้นคนในชนบทนอกจากจะต้องแข่งขันในด้านสติปัญญากับคนในเมืองแล้ว สถานภาพทางเศรษฐกิจก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ครอบครัวยังต้องพิจารณาว่าจะสามารถสนับสนุนให้เด็กได้เรียนต่อในเมืองในระดับมัธยม หรืออุดมศึกษาด้วยเช่นกัน ความเหลื่อมล้ำทางปัญญา และเศรษฐกิจระหว่างเด็กนักเรียนในชนบทและในเมือง จึงกลายเป็นปัญหาทางการศึกษาของไทยในปัจจุบัน ถึงแม้ว่ารัฐบาลจะได้ใช้ความพยายามในการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงอย่างเต็มที่แล้วก็ตาม

การจัดการศึกษาสมัยใหม่ที่รัฐบาลเข้ามาทำหน้าที่แทนชุมชนในชนบท ย่อมส่งผลกระทบต่อการปรับเปลี่ยนวิถีคิด และการดำรงอยู่ของชุมชนอย่างแน่นอน ซึ่งในความเป็นจริง ชุมชนบ้านแม่หารก็ได้รับผลกระทบดังกล่าวนี้ด้วย หลักสูตรการศึกษาสมัยใหม่มุ่งที่จะใช้ความเป็นเหตุ-เป็นผลในการอธิบายปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม ซึ่งเป็นเรื่องที่จะต้องใช้สติปัญญาหรือสมอง

ในการแก้ไขหรือตัดสินใจ โดยนำทฤษฎีของนักคิดตะวันตกที่พิสูจน์มาแล้วมาใช้อ้างอิงในการอธิบาย เพื่อให้คนทั่วไปเกิดความยอมรับและมุ่งไปสู่ความมีแบบแผนการศึกษาสมัยใหม่ คือมีมาตรฐานเดียวกัน (Standardization) ประสิทธิภาพสำเร็จสูงสุด (Maximization) และอยู่ภายใต้การรวมศูนย์อำนาจจากส่วนกลาง (Centralization) ในขณะที่วิถีคิดของชาวกะเหรี่ยงบ้านแม่หารมองทุกสิ่งทุกอย่างมีความสัมพันธ์กันหมด เรื่องราวหรือปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนผู้อาวุโสมีความเข้าใจและเข้าถึงด้วย "จิตใจ" และ "อารมณ์" ที่สอดคล้องอย่างกลมกลืนกับวิถีแห่งธรรมชาติ หลักสูตรหรือตัวความรู้ที่บรรพบุรุษของชุมชนบ้านแม่หารได้คิดค้นเพื่อถ่ายทอดให้ลูกหลานได้ดำรงชีวิตอยู่ มีศีลธรรมที่ปลูกฝังมาจากครอบครัว และชุมชนเป็นตัวคอยกำกับดูแลให้พฤติกรรมของคนในชุมชนเป็นไปในทิศทางที่นำไปสู่ความสันติสุขทั้งของตนเองและผู้อื่น ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

แม้ว่าการเรียนรู้ของชุมชนบ้านแม่หารจะถูกทดแทนโดยระบบการศึกษาสมัยใหม่ ไม่ว่าจะเป็นตัวความรู้, บุคลากร, การจัดการ ตลอดจนสถานที่ในการเรียนการสอน แต่ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับการศึกษาก็มิได้มีความขัดแย้งจนไม่สามารถประนีประนอมกันได้ ชุมชนยังคงให้ความสำคัญในกิจกรรมต่าง ๆ ที่ทางโรงเรียนได้จัดให้มีเพื่อสนับสนุนหรือส่งเสริมความสามารถสติปัญญาแก่บุตรหลานของชุมชนอย่างดีตลอดมา (สัมภาษณ์นายสุพันธ์ งามน้ำจิต กรรมการหมู่บ้านฝ่ายกิจการศึกษาและวัฒนธรรม) ครูได้รับการยอมรับจากชาวบ้านว่า เป็นผู้มีความรู้และมีบทบาทหน้าที่ในการสอน คนเฒ่าคนแก่ ตลอดจนพ่อแม่ของเด็กนักเรียนต่างพากันมอบหมายภาระในการถ่ายทอดความรู้ให้กับครู ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความรู้ภายนอกชุมชน ส่วนความรู้ภายในชุมชนเท่าที่ผู้วิจัยได้มีโอกาสสังเกตจากการดำเนินชีวิตประจำวันของชุมชน พบว่า ผู้ปกครองของเด็กนักเรียนโดยเฉพาะผู้เป็นแม่ ยังคงทำหน้าที่อบรมบ่มเพาะนิสัย ตลอดจนงานบ้านงานเรือนให้กับลูก ๆ อย่างไม่มีใครมาทดแทนได้เช่นกัน

พุทธศาสนาเป็นปัจจัยที่สำคัญอีกประการหนึ่งในยุคสมัยนี้ ที่มีผลทำให้ชาวบ้านแม่หารมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านความคิดและความเชื่อเกิดขึ้น หลังจากชุมชนได้รับเอาพระธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา เข้ามาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจแทนการนับถือผีบรรพบุรุษ เริ่มต้นเมื่อวัดแม่หารได้รับการประกาศในความดูแลของกรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ เมื่อปี 2477 (ประวัติวัดหัวราชอาณาจักร, 2535) สมัยนั้น หลวงพ่อสาเกเล่าให้ฟังว่า การเรียนการสอน

พระธรรมและพุทธประวัติจะใช้อักษรพม่าในการเขียนการอ่าน และทำการสอนโดยพระที่รู้ดั่งคำมาจากพม่า ต่อมาเมื่อมีการประกาศจัดตั้งโรงเรียนบ้านแม่หาร ปี 2496 บทบาทในการเรียนการสอนจึงถูกเปลี่ยนไปให้กับครู โดยมีโรงเรียนเป็นสถานที่ในการเรียนของลูกหลานบ้านแม่หาร ประมาณปี 2526 เมื่อพระอาจารย์สถิตย์ได้รู้ดั่งคำมาจากจังหวัดชลบุรี มาจำพรรษาที่วัดแม่หาร ได้มีการฟื้นฟูบทบาทของพระสงฆ์ในการเรียนการสอนขึ้นอีก ด้วยการจัดพิธีบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน 109 รูป และทำการสอนเกี่ยวกับพุทธประวัติให้กับสามเณร ซึ่งเป็นลูกหลานของบ้านแม่หารและหมู่บ้านในบริเวณใกล้เคียง เหตุการณ์ครั้งนั้น คนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้านบอกว่า เป็นช่วงที่พุทธศาสนาในบ้านแม่หารมีความเจริญรุ่งเรืองนับตั้งแต่มีการสร้างวัดแม่หารมา แม้ว่าในช่วงเวลานั้นได้มีการเคลื่อนไหวของสมาชิกพรรคมิวนิสต์แห่งประเทศไทยในเขตนั้นก็ตาม แต่อุดมการณ์ของคอมมิวนิสต์ก็ไม่สามารถแทรกซึม หรือบ่อนทำลายความเคารพนับถือของชาวบ้านต่อพุทธศาสนา และพระอาจารย์สถิตย์ลงได้ นอกจากนี้พระอาจารย์สถิตย์ยังเป็นผู้มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในเหตุการณ์การอนุรักษ์ป่าแปลงที่ 6 ที่บริษัทวนกิจเข้าทำการสัมปทาน ด้วยการเทศนาสั่งสอนชาวบ้านรวมทั้งสามเณร 109 รูปที่พำนักอยู่ในบริเวณวัดแม่หาร ให้ความสำคัญและตระหนักถึงการดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ เพื่อความสงบสุขของชีวิต และเป็นผู้ที่นำข้อมูลการสัมปทานป่าไม้ของบริษัทเข้าปรึกษารัฐบาลกับพลเอกหาญ ลีลาพันธ์ (รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์สมัยนั้น) เพื่อขอหักยกเลิกสัมปทานในเขตป่าแม่หาร

การเปลี่ยนแปลงด้านความคิด ความเชื่อ ของชาวบ้านแม่หาร ได้มีผลทำให้การกล่อมเกลாதงสังคมของบ้านแม่หารได้เปลี่ยนแปลงไปด้วย กล่าวคือ ในระดับครอบครัวหรือกลุ่มตระกูลเดียวกัน ตั้งแต่ในอดีตมีการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงผีเรือน ญาติพี่น้องที่อยู่ห่างไกลก็ต้องกลับมาให้ร่วมพิธีกรรมดังกล่าว การเรียนรู้ระหว่างผู้อาวุโสกับลูกหลานเกิดขึ้นด้วยการสังเกตบ้าง สอนทำดูบ้าง ตลอดจนการบอกสอนลูกหลานในเรื่องจารีตประเพณี อบรมจริยธรรมให้มีความเคารพนับถืออ่อนน้อมถ่อมตนและเชื่อฟังผู้มีอาวุโสกว่า รวมไปถึงการกล่าวตักเตือนให้สมาชิกในครอบครัวมีความสำนึกถึงบุญคุณของธรรมชาติที่มีอยู่รอบตัว และวิญญานของบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว แต่เมื่อพุทธศาสนาเข้ามามีอิทธิพลในชุมชนแม่หารรวมทั้งมีพระจากวัดท่าข้ามเข้ามาทำพิธี "ตัดผี" จึงนับว่าเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญในการเปลี่ยนแปลงความคิดและพฤติกรรมของชุมชนบ้านแม่หาร ซึ่งชาวบ้านหลายคนให้ความเห็นว่า การทำพิธีเลี้ยงผีเรือนมีความยุ่งยากและสิ้นเปลืองมาก โดยเฉพาะการ

เตรียมการ คือ เครื่องเช่นไหว้ เมื่อกำหนดวันพิธีแล้วจะต้องให้ครบถ้วนพิธีให้จงได้ การแจ้งข่าวให้ญาติพี่น้องที่อยู่ห่างไกลก็ต้องรีบบอกให้เดินทางมาทันพิธี ไม่ว่าจะติดธุระอะไรก็ต้องมา บางครอบครัวที่มีลูกหลานไปเรียนหนังสือในเมืองบางครั้งกลับไม่ได้ก็ต้องทำพิธีกันใหม่ การตัดผีทำให้อาบน้ำหันมานับถือศาสนาพุทธ ด้วยการนิมนต์พระมาเป็นผู้ทำพิธี หลวงพ่อสำเภาในฐานะที่เคยเห็นพิธีตัดผีสมัยที่เป็นวัยรุ่น และเมื่อมีครอบครัวก็ได้ทำพิธีนี้ด้วยตนเอง ได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า เดิมนั้น ผีเรือนของกะเหรี่ยงจะอยู่ที่เตาไฟ เวลาทำพิธีตัดผีต้องไปทำที่เตาไฟในห้องครัว เริ่มด้วยการโยงสายสิญจน์รอบเสาที่ทำเป็นชั้นวางของบนเตาไฟ และรอบบ้าน จากนั้นพระจะรื้อชั้นวางของออกแล้วให้เจ้าของบ้านนำหม้อข้าวหม้อแกงไปล้างให้สะอาด ย้ายไปวางที่อื่น รับศีล 5 พรมน้ำมนต์ให้คนในบ้านเสร็จก็นำสวดวง (กากกล้วยนำมาหักเป็นกระทงสี่เหลี่ยมใส่ข้าวตอก ดอกไม้ อาหารคาวหวาน รูป เทียน) ออกไปวางไว้นอกบ้าน อาจไปวางไว้ริมทางเดินหรือริมห้วย เป็นอันว่าเสร็จพิธีการตัดผี

ระยะเวลาประมาณ 30 ปี ที่ชาวบ้านแม่หารได้มีการตัดผีเรือน นอกจากจะทำให้คนรุ่นหลังได้คลายความเชื่อความนับถือจากพิธีกรรมที่เหมือนเป็นกลไกในการควบคุมพฤติกรรมของตนในเครือญาติ และคนในชุมชนเดียวกันแล้ว การไม่นึกถึงหรือมีความคิดที่จะสืบทอดวัฒนธรรมของชุมชนโดยคนรุ่นหลังก็นับว่าทำให้คุณค่าของวัฒนธรรมชุมชนกะเหรี่ยงสูญหายไปทีละเล็กละน้อย และเปิดรับเอาวัฒนธรรมจากชุมชนเมืองมากขึ้นตลอดเวลา การเปลี่ยนแปลงความคิดของคนรุ่นใหม่ที่ไม่สัมพันธ์กับพฤติกรรมของคนในชุมชนบ้านแม่หารในเรื่องของการดำเนินชีวิต การประกอบอาชีพ หรือแม้แต่การจัดการดูแลสุขภาพทางธรรมชาติ จึงอาจจะก่อให้เกิดความขัดแย้งระหว่างช่วงวัยอายุก็เป็นได้ อย่างไรก็ตาม ในช่วงที่ผู้วิจัยเข้าไปใช้ชีวิตอยู่ในชุมชน ก็ได้พบเห็นวิธีการของชุมชนในการพยายามที่จะประสานความคิดของคนรุ่นเก่ากับคนรุ่นใหม่อยู่เสมอ อาทิ ในเวทีประชุมเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติคนรุ่นหนุ่มกับคนเฒ่าคนแก่ก็ได้มีการนำเสนอกฎเกณฑ์ หรือระเบียบการใช้ประโยชน์จากป่าแม่หาร อย่างน้อยที่น้อยอาศัยซึ่งกันและกัน ซึ่งในที่สุดผู้วิจัยเห็นว่ากฎเกณฑ์กับจารีตประเพณีก็ยังคงประสานกันได้เป็นอย่างดี ดังที่ กาญจนา แก้วเทพ (อ้างแล้ว, หน้า 7) ได้แสดงให้เห็นถึงการเชื่อมโยงของวัฒนธรรมชุมชนว่า ความรู้สึกนึกคิด และการปฏิบัติของมนุษย์จะต้องมีระบบคุณธรรมและจริยธรรมเป็นตัวกำกับองค์ความรู้ เพื่อก่อให้เกิดความสงบสุขในการดำรงชีวิต ระบบคุณธรรมและจริยธรรมของชาวบ้านแม่หาร ซึ่งเน้นจิตสำนึกในด้านความสามัคคี

หรือการแบ่งปันอย่างยุติธรรม อาทิ การใช้น้ำ การใช้ป่า และการใช้ที่ดิน จึงเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดวัฒนธรรมแห่งการจัดการทรัพยากรอย่างสอดคล้องกับวิถีชีวิต อันเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นสำหรับกระบวนการผลิตซ้ำ เพื่อสืบทอดความคิดจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่งมิให้สูญสลายไป

จากอิทธิพลของปัจจัยภายนอก ไม่ว่าจะเป็นระบบการปกครองที่มาจากส่วนกลางคือ กรุงเทพฯ ระบบการศึกษาสมัยใหม่ที่ต้องการให้คนในชนบทได้รับการศึกษา เพื่อยกระดับของคนทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม หรือแม้กระทั่งพุทธศาสนาที่เข้ามาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวของจิตใจแทนการนับถือผีบรรพบุรุษ ปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นตัวเร่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของคนภายในชุมชนแม่หารแทบทั้งสิ้น ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าในช่วงของยุคการสัมปทานทำไม้ เป็นยุคของการที่อำนาจรัฐส่วนกลางพยายามใช้ความชอบธรรมในทางกฎหมายเข้ามาครอบงำกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่ชุมชนได้มีการปฏิบัติและกำหนดร่วมกันมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ การเปลี่ยนแปลง ความเชื่อ ส่งผลให้การกล่อมเกลாத่างสังคมของชุมชนไม่ว่าจะเป็นการค้าเงินชีวิตหรือการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพียงเบนไปจากที่เคยเป็นอยู่ ตัวบุคคลที่ทำหน้าที่หรือมีบทบาทในการสอนลูกหลานได้ถูกเปลี่ยนไปเมื่อ ครู ถูกส่งมาจากส่วนกลางซึ่งเป็นคนภายนอกชุมชนเข้ามาทำหน้าที่ในการเรียนการสอนแทนคนเฒ่าคนแก่ในครอบครัวหรือผู้อาวุโสภายในชุมชน ทำให้เด็ก ๆ ภายในชุมชนจากเดิมที่มีการเรียนรู้แต่ภายในชุมชนต้องรับรู้และเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ที่อยู่นอกชุมชนอีกด้วยเพื่อที่จะได้เตรียมตัวเข้าไปแข่งขันกับคนอื่น ๆ ในสังคมเมืองตามกติกาหรือกฎเกณฑ์ที่คนในชนบทไม่มีสิทธิกำหนดชะตากรรมของตนเอง มีพระจากนอกชุมชนเข้ามาทำหน้าที่กล่อมเกลாத่างด้านจิตใจ ศีลธรรมจรรยาให้กับสมาชิกชุมชนด้วยการนำพุทธศาสนาเข้ามามีส่วนสำคัญหรือเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวในการดำเนินชีวิต และนำแนวทางพุทธศาสนาเข้ามามีส่วนช่วยในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ให้คงอยู่และเกิดประโยชน์ต่อการดำเนินการผลิตของชุมชน ตำแหน่งผู้นำหมู่บ้าน ก็เป็นอีกบทบาทหนึ่งที่มีผลมาจากกระบวนการปกครองจากส่วนกลาง โดยให้ตัวแทนของชุมชนทำหน้าที่ดูแลกันเองอย่างเป็นทางการและขึ้นต่อภายนอกมากขึ้น ข้อกำหนดกฎเกณฑ์ รวมถึงกฎหมายในการจัดการเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติถูกเปลี่ยนไปอยู่ในความควบคุมดูแลของกฎหมาย ทำให้สิทธิและการใช้ประโยชน์ของชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงไปด้วย รัฐเข้ามามีส่วนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้นกว่าเดิม

3. ยุคการแย่งชิงทรัพยากร

ในช่วงปลายของยุคสัมปทานทำไม้ประมาณปี 2519 รัฐบาลได้ประกาศเขตป่าสงวนแม่ยมฝั่งขวาเป็นเขตป่าสัมปทาน เพื่อให้บริษัทวนาภิรกิจทำการเช่าสัมปทานทำไม้กระยาเลย โดยรัฐบาลได้ออกรหัสความชอบธรรมในทางกฎหมายที่รัฐเป็นเจ้าของทรัพยากรป่าไม้เป็นบรรทัดฐานในการอนุญาตให้ทำไม้ของเอกชน ซึ่งรัฐบาลได้อนุมัติให้สัมปทานแก่บริษัทวนาภิรกิจเป็นเวลาถึง 30 ปี ในยุคนั้นได้เกิดมีการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติระหว่างชุมชนกับบริษัททำไม้ของเอกชนอย่างชัดเจน ในขณะที่เดียวกันสถานการณ์เคลื่อนไหวทางการเมืองของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) ก็มีความรุนแรง และรัฐบาลก็มีการปราบปรามอย่างหนัก สงครามแย่งชิงประชาชนและการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งหมายถึงพื้นที่ในการเคลื่อนไหวของ พคท. ในเขตป่าและแนวเขตป่าระหว่างรัฐกับ พคท. ก็เกิดขึ้นในยุคนั้นเช่นกัน จากเหตุการณ์ทางการเมืองดังกล่าวส่งผลต่อแนวความคิดของชาวบ้านแม่หารในการจัดการดูแลทรัพยากรธรรมชาติ โดยชุมชนได้กล่าวคือระหว่างปี 2519 - 2523 บริเวณป่าขุนห้วยแม่หารเป็นเขตเคลื่อนไหวของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (สมันนายสำเก สนิททอง เป็นผู้นำหมู่บ้าน) ชุมชนบ้านแม่หารถูกจัดตั้งโดยพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย โดยชาวบ้านได้รับการฝึกอาวุธในป่า และรับการถ่ายทอดอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ ชาวบ้านบางส่วนได้จับอาวุธขึ้นต่อสู้กับเจ้าหน้าที่ทางราชการ การต่อสู้ทางอุดมการณ์ระหว่างรัฐกับ พคท. ดำเนินมาจนกระทั่งรัฐบาลประกาศนโยบาย 66/2523 เปิดโอกาสให้แนวร่วม พคท. เข้ามอบตัวเป็นผู้ร่วมพัฒนาชาติไทย สมาชิกซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านแม่หารได้ออกมามอบตัว ประมาณปี พ.ศ. 2524 นายด่วน ติ้วไชย ได้รับการเลือกตั้งเป็นผู้นำหมู่บ้านและนายบุญเรือน พันธุ์มาลี เป็นผู้ช่วยผู้นำหมู่บ้าน ทั้งสองได้รับเชิญไปเข้าอบรมอุดมการณ์ประชาธิปไตย ณ ค่าย ร.7 พัน 3 อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ ณ สถานที่อบรมทั้ง 2 คน ได้แลกเปลี่ยนถึงผลกระทบของการตัดไม้ทำลายป่าจากบริษัทสัมปทานกับผู้นำหมู่บ้านสันติสุข ตำบลแม่ริด อำเภอแม่ลาน้อย จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งเป็นชุมชนชาวลัวะ และเคยมีประวัติการต่อต้านสัมปทานป่าแม่ยมฝั่งซ้ายมาก่อน ช่วงเวลานั้นบริษัทวนาภิรกิจกำลังดำเนินการตัดไม้จากแปลงที่ 1 - แปลงที่ 5 ซึ่งมีชาวบ้านทำการต่อต้าน แต่ถูกกล่าวหาว่าเป็นสมาชิก พคท. และบริษัทก็ทำไม้ในเขตนั้นสำเร็จด้วยการคุ้มครองจากทหาร

ปี 2527 บริษัทวนากิจเริ่มเข้าทำป่าไม้ในแปลงที่ 6 ซึ่งครอบคลุมบริเวณป่าขุนน้ำของชาวบ้านแม่หารและชุมชนใกล้เคียงอีก 5 หมู่บ้าน คือ บ้านแพะ บ้านป่าหมาก บ้านพะมอลอ บ้านสภาร และบ้านศรีดอนชัย (ท่าข้ามเหนือ) บริษัทเข้าตัดไม้สัก ไม้เปา ไม้เต็ง ไม้แดง ฯลฯ ในเขตป่าไม้แม่หาร นายด่วน ตูไชย ผู้ใหญ่บ้านได้นำลูกบ้านประมาณ 150 คน เข้าไปห้ามคนงานของบริษัททำไม้ พร้อมทั้งถากตราไม้ที่บริษัทตัดมาแล้วออกทั้งหมด ช่วงนั้นมีคนหนุ่มในหมู่บ้านร่วมต่อต้านหลายคน และคนที่ได้รับการศึกษาก็ทำการรณรงค์ด้วยการเขียนบทความเกี่ยวกับการตัดไม้ทำลายป่าของบริษัทวนากิจส่งไปยังสื่อมวลชนต่าง ๆ นอกจากนั้นยังมีกลุ่มพระธรรมจาริก เข้าร่วมกับชาวบ้านในการต่อต้านสัมปทานในครั้งนี้ด้วย

การต่อต้านสัมปทานดำเนินต่อไปจนถึงปี 2528-2529 ชาวบ้านแม่หารจึงได้ส่งหนังสือร้องเรียนแก่ทางราชการโดยนายสมจิตต์ กุโพน พร้อมตัวแทนชาวบ้านยื่นหนังสือต่อผู้ว่าราชการจังหวัด บางส่วนเดินทางเข้ากรุงเทพฯ เพื่อยื่นหนังสือร้องเรียนถึงทำเนียบรัฐบาล กลุ่มพระธรรมจาริกเข้าเจรจากับพลเอกหาญ ลีลาพันธ์ รัฐมนตรีว่าการเกษตรและสหกรณ์สมัยนั้น เพื่อขอให้รัฐบาลประกาศยกเลิกสัมปทานบ้านแม่หาร

จนกระทั่งถึงวันที่ 24 พฤษภาคม 2530 ความต้องการของชาวบ้านแม่หารและอีก 5 หมู่บ้านใกล้เคียง ก็สัมฤทธิ์ผลเมื่อพลเอกหาญ ลีลาพันธ์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้เดินทางเข้ามาตรวจสอบข้อเท็จจริงในพื้นที่บ้านแม่หาร เมื่อทราบข้อเท็จจริงพลเอกหาญ จึงสั่งการให้ระงับสัมปทานทำไม้ของบริษัทวนากิจ ในเขตแปลงที่ 6 (ป่าแม่หาร) ตามความต้องการของชาวบ้าน

ในช่วงการต่อสู้เรียกร้องเพื่อให้ได้ป่ากลับคืนมาเป็นของชุมชน ชาวบ้านได้มีการแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลกับชุมชนบริเวณใกล้เคียง ซึ่งส่วนมากได้รับผลกระทบจากการทำไม้ของบริษัท และเคยทำการต่อต้านสัมปทานแต่ก็ไม่สามารถคัดค้านได้สำเร็จ การแลกเปลี่ยนประสบการณ์จึงเป็นการเรียนรู้ที่ชาวบ้านแม่หารได้รับทราบเพื่อถ่ายทอดกันภายในชุมชน และหาแนวทางในการดำเนินการต่อสู้ คนเฒ่าคนแก่ก็พยายามให้คำปรึกษาหารือ ในฐานะที่มีอาวุโส และเห็นการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ ป่า ดิน และน้ำ มาโดยตลอด คำบอกเล่าหรือการขับลำนำก็เปรียบเสมือนเครื่องมือในการถ่ายทอดให้คนรุ่นหลังได้รับทราบถึงความหมายของธรรมชาติ หากคนรุ่นหลังไม่

ช่วยกันระดมพลัง เพื่อปกป้องทรัพยากรธรรมชาติที่ให้ความสุขสมบูรณ์กับชีวิตของทุกๆ คนภายในชุมชน บ้านแม่หาร

ในช่วงของการต่อต้านสัมปทาน แม้ว่า เด็กและสตรีจะไม่ได้มีบทบาทสำคัญในการต่อรองกับภายนอกเท่าใดนัก แต่การรับรู้ปัญหาและการสนับสนุน ก็ได้ช่วยให้การต่อสู้คัดค้านการสัมปทาน ทำให้ไม่จากบริษัทสำเร็จลงได้เป็นอย่างดี เด็กได้รับการถ่ายทอดจากทั้งผู้ใหญ่และพระภิกษุ เนื่องจากเป็นช่วงของการบวชสามเณรฤดูร้อน สตรีซึ่งส่วนมากเป็นแม่บ้านและต้องอาศัยพืชพรรณในป่ามาปรุงเป็นอาหารสำหรับสมาชิกในครัวเรือน เกิดการเรียนรู้และตระหนักถึงผลกระทบของการรื้อนล้มทำลายป่าจากบริษัท วิฤติการณ์ปัญหาที่มีผลกระทบมาจากปัจจัยภายนอกชุมชน ช่วยกระตุ้นให้คนในชุมชนเกิดการเรียนรู้ และตระหนักถึงการแก้ปัญหา การใช้กำลังกายและกำลังสติปัญญาของสมาชิกชุมชนบ้านแม่หารและชุมชนใกล้เคียง ส่งผลให้สมาชิกภายในชุมชนบ้านแม่หารทั้งเด็ก คนหนุ่มสาว และคนเฒ่าคนแก่ได้เข้าใจสภาพปัญหา สามารถวิเคราะห์เชื่อมโยงความสัมพันธ์ของสถานการณ์ทั้งภายในและภายนอกชุมชนได้อย่างเป็นเหตุเป็นผล และยังเกิดการตระหนักถึงความสำคัญของการจัดการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติโดยชุมชนเอง ซึ่งกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ของชุมชนที่ถูกปลูกฝังในจิตวิญญาณของสมาชิกในบ้านแม่หารดูจะมีคุณค่ามากมายยิ่งกว่าสิ่งอื่นใดทั้งปวง แต่ในความเป็นจริงอีกด้านหนึ่ง เมื่อวิเคราะห์ถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับชุมชนแม่หารในยุคของการแย่งชิงทรัพยากรไม่ว่าจะเป็นความเชื่อ, ตัวบุคคล การจัดการ รวมถึงกระบวนการถ่ายทอดเรียนรู้ภายในชุมชนล้วนแต่มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมแทบทั้งสิ้น โดยพ่อหลวงถ้วน ในฐานะที่เป็นผู้นำคนหนึ่งในการต่อสู้เพื่อเรียกร้องให้เลิกสัมปทานในเขตป่าต้นน้ำแม่หาร ได้แสดงความเห็นว่า ในช่วงของวิฤติการณ์ต่อสู้นั้น ชาวบ้านโดยส่วนรวมให้ความสำคัญกับการรักษาพื้นที่ป่าต้นน้ำดังกล่าวเพื่อจะได้มีน้ำเพียงพอสำหรับการทำการผลิตคือการทำนามากกว่า ส่วนบริเวณป่าพิธีกรรมมิได้อยู่ในเขตของการทำสัมปทาน ชาวบ้านจึงไม่ค่อยเดือดร้อนมากนัก การเปลี่ยนแปลงทางด้านความเชื่อก็คือ ทรัพยากรธรรมชาติป่าไม้ ดิน น้ำ มิได้เป็นของผู้นำอีกต่อไปแล้ว หากแต่เป็นของคนทุกคนภายในชุมชนที่ต้องร่วมกันดูแลรักษาให้มีความอุดมสมบูรณ์และสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ในการต่อสู้เพื่อให้ได้มาในเรื่องสิทธิในการครอบครองดูแลเป็นความร่วมมือกันของสมาชิกทุกคนภายในชุมชน ดังนั้นการจัดการทรัพยากรจึงเป็นเรื่องที่ทุกคนต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ ซึ่งเปลี่ยนแปลงจากป่าที่เคยเป็นป่าสัมปทานกลายมาเป็น ป่าชุมชน แต่ยังคงมีการกำหนดกฎเกณฑ์กัน

โดยชุมชนและเขียนเป็นลายลักษณ์อักษรแสดงข้อปฏิบัติและข้อห้ามให้ชัดเจนมากขึ้น กระบวนการ
กล่อมเกลางานภายในชุมชนในยุคนั้นจึงมิได้จำกัดอยู่แต่ภายในชุมชนเท่านั้น หากแต่มีการเรียนรู้
จากชุมชนภายนอกโดยผ่านการพบปะพูดคุย แลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลกันมากขึ้น พร้อมทั้งสามารถ
ยกระดับขึ้นเป็นเครือข่ายของการเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติระหว่างชุมชนได้อย่างมี
ประสิทธิภาพอีกด้วย

ดังนั้นเราจะเห็นว่าจากพัฒนาการของแต่ละยุค บัณฑิตภายนอกเข้ามามีอิทธิพลต่อระบบ
คิดและระบบโครงสร้างของชุมชนเป็นอย่างมาก ซึ่งชนันต์ วรรณะภูทิ ได้เสนอไว้ในรัฐ การ
พัฒนาชนบทและการสืบทอดลักษณะความสำคัญทางสังคมในหมู่บ้านภาคเหนือของไทย ว่า หากกลไก
ของรัฐไม่ว่าจะเป็นกลไกทางเศรษฐกิจ หรือกลไกทางอุดมการณ์ก็ตามเมื่อเข้าไปกระทบกับความ
เป็นชุมชนแล้วจะทำให้เกิดความขัดแย้งกันทางสังคมภายในชุมชน (อนัญญา ภูงคกุล, 2533)
ถ้าชุมชนไม่มีการปรับตัวให้เหมาะสมกับสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงแน่นอนว่าความเสื่อมสลายทาง
เอกลักษณ์วัฒนธรรมก็ต้องเกิดขึ้นอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ แต่ในกรณีของแม่หารการปรับตัวของ
ระบบภายในชุมชนทำได้อย่างสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย แม้ว่าจะมีผลทำให้กระบวน
การกล่อมเกลางานสังคมและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเปลี่ยนแปลงไป แต่ชุมชนก็สามารถ
แสดงศักยภาพในเรื่องสิทธิและอำนาจในการจัดการทรัพยากรของชุมชน โดยชุมชนได้เป็นอย่างดี-
คล่องและมีความสัมพันธ์กับวิถีการผลิตของชุมชน ซึ่งพอจะสรุปได้ว่าวิถีการผลิตแบบยังชีพเป็นรูป
แบบทางการผลิตที่เหมาะสมกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเป็นอย่างดี